

67-72-101/3
10.10.18

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19
у Національному університеті
«Львівська політехніка»

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Бернюкова Анатолія Миколайовича на тему: «Юридична реальність як
онтогносеологічна форма існування права (філософсько-методологічний
аналіз)», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.12 – філософія права**

Злам радянської системи та перехід до початкової, «дикої» форми капіталізму застав усіх нас раптово. Психологи ще не раз будуть звертатися до феномену шоку, випробуваного тими, чий роки життя припали саме на епоху «перебудови» та низки тих «реформ», що прослідували за нею. Філософське осмислення цієї соціальної катастрофи, яка настала вже наприкінці 1980-х рр., зробило очевидним той факт, що вона штовхала суспільство, насамперед, до революції власної свідомості, кардинальних змін кожним над собою. Але тоді, інтелігенція даного ніби й не помічала, оскільки її науковий зір був ще достатньо міцно деформований фільтром сталого радянського методу світобачення. Передумови до такого відношення відомі – це категорії істмату, в які було надовго загнано мислення нашої інтелігенції. Дані шори, як безумовно-присутні елементи тогочасного методологічного «одягу», не дали їй можливості підготуватися до зустрічі зі справжніми протиріччями, що посилювалися в міру т.з. модернізації всього суспільства, його економічної, правової, так і усієї соціальної сфери в цілому. Більше того, як відомо, у той час еліта вважала, що чим далі вона знаходиться від ідеологічної сутички, території арени гострої боротьби «хворого старого» із «здоровим новим», тим легше їй зберегти свій глузд. Відтак, перші, дійсно демократичні мислителі, що з'явилися на гребені хвилі такого переродження українського соціуму, і склали головну «групу ризику», нашттовхнувшись на глуху стіну нерозуміння з боку дезорієнтованого суспільства, яке хоч і увійшло у стадію свого самооновлення, однак останнє здійснювалось надповільними темпами. Відтак, в результаті цього, ми усі стали жертвами такої тотальної нерозважливості. І, в першу чергу, в юридичній сфері.

Більш, ніж сімдесятирічний «простій» у нашому філософсько-правовому мисленні обійшовся нам усім дорогою ціною. Фактично, уся нестабільність сучасної української юридичної реальності є прямими наслідком цього. Відтак, звернення серйозного наукового погляду на систему існування права в системі координат нашого буття та пізнання, видається, нині, вкрай актуальним питанням: що, власне, і було здійснено дисертантом. Тож, актуальність теми дослідження є безумовною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами також підтверджує доцільність виконання даної наукової праці. Як видно з автореферату дисертації, дане дослідження здійснене в рамках планів науково-дослідницької роботи Хмельницького інституту соціальних технологій; узгоджується з Основними науковими напрямками та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014-2018 роки (затвердженими постановою Президії НАН України від 20.12.2013 № 179) та Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016-2020 рр. (затвердженими Національною академією правових наук України 03.03.2016 р.) (щодо проведення міжгалузевих досліджень на стику юридичних та інших наукових галузей знань); здійснене відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (затвердженої указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015) і Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр. (затвердженої указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015); спрямоване на реалізацію програми спільного проекту Міністерства юстиції України та USAID «Нове правосуддя» (2017-2019); повною мірою відповідаючи нормативно-програмним вимогам, викладених у п. 6 ч. 1. ст. 5 закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих в дисертації. Кількість джерел, опрацьованої автором роботи (нараховує 753 найменувань), засвідчує ґрунтовний аналіз досліджуваної дисертантом тематики. Звісно, що окремі питання проблеми вже

вивчалися низкою науковців, але робилося це головним чином розрізнено. Концептуальне ж, та системне дослідження буття та пізнання юридичної реальності, що викладене в роботі, представлене в нашій науці вперше.

План дисертаційного дослідження складений в логічно-обумовленій формі, відповідно до поставлених в роботі наукових завдань. Питання, винесені на розгляд у праці в змісті, складають єдине смислове ядро та дозволять всебічно та якісно охопити всю тему. Методологія дослідження, застосована автором в роботі, є новаторською для філософсько-правових досліджень, однак саме вона дозволила дисертанту, виходячи з вірних теоретичних установок розкрити проблематику, визначену в роботі.

Як вбачається з тексту дисертаційної праці, у вступі обґрунтовано вибір теми через доведення її значної актуальності; встановлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами; визначено мету і завдання; встановлено об'єкт та предмет дослідження; вказано інженерію методологічного алгоритму філософсько-правового аналізу; описано наукову новизну та практичне значення результатів дослідження; наведено дані про апробацію дисертаційних положень; зазначено публікації автора; відображено інформацію про обсяг та структуру дисертації.

Як видно з дисертації, розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження юридичної реальності» складається з двох підрозділів, в яких аналізуються всі відомі на сьогоднішній час найбільш вагомні за своїм значенням праці вітчизняних та зарубіжних авторів і робиться загальний висновок, що в нашій науці, в цілому, тема знаходиться поза своїм системним дослідженням (стр. 28-48); а також розв'язується проблема комплексного методологічного підходу, яка зводиться до вирішення питання оптимального співвідношення дослідницьких принципів і засобів, їх безпосереднього застосування при аналізі явищ юридичної реальності на основі застосованих в дисертації сучасних світоглядних установок та демократичних ціннісних орієнтацій (48-68).

У розділі 2 «Методологічні засади онтології юридичної реальності» містяться три підрозділи, у яких: а) здійснено діахронічний екскурс в історію

становлення та розвитку наукових положень про буття та його зміст (стр. 70-90); б) проаналізовано сутність буття як основної онтологічної категорії (стр. 90-110); встановлені філософсько-теоретичні основи правової онтології (стр. 110-131).

Розділ 3 «Методологічні засади гносеології юридичної реальності» складається з трьох підрозділів. По-перше, дисертантом піддаються аналізу найбільш важливі гносеологічні парадигми починаючи від періоду Стародавнього світу і закінчуючи вже нашим часом (стр. 135-155). По-друге, крізь призму аналізу центрального питання гносеології відбувається загальнометодологічне знайомство із цим вченням, як особливою галуззю знань, що включена в філософію (стр. 155-175). По-третє, визначено головні теоретичні основи правової гносеології (стр. 175-189).

Наступний розділ 4 «Юридична реальність як онтологічна форма існування права» містить в собі три підрозділи. Насамперед, здійснюється методологічне дослідження філософсько-теоретичного виміру загальної онтологічної сутності юридичної реальності за напрямком буттєвого аналізу існування її основних структурних частин: природного та природного права (стр. 193-213). Далі природне право розглядається як метафізичний рівень буття юридичної реальності (стр. 213-233), а позитивне право – як суб'єктивний рівень буття юридичної реальності (стр. 233-253).

Останній розділ 5 «Юридична реальність як гносеологічна форма існування права» складається з трьох підрозділів, де висвітлено гносеологічну суть юридичної реальності як буття права (стр. 257-277); розглянуто герменевтичний (стр. 277-300) та епістемологічний (стр. 300-320) виміри пізнання в юридичній реальності.

Вивчення змісту розділів дисертації, висновків до них та загальних умовиводів до роботи в цілому, дозволяє підсумувати, що структурна побудова дослідження чітка, раціональна, достатньо аргументована; підрозділи сформульовані досить вдало; подача матеріалу – послідовна, виклад – вдумливий. Мета та завдання, задекларовані в дисертації були досягнуті.

Підсумкові тези прикінцевих узагальнень характеризуються системною чіткістю формулювання думок.

Усі теоретичні положення та висновки отримані автором особисто. Крім того, слід відзначити й вдале поєднання дисертантом всіх обраних ним дослідницьких компонентів, що дозволяє оцінити здійснену роботу як цілком успішну.

Дана наукова праця виконана науковим стилем, авторські позиції викладені грамотно. Адекватне розуміння об'єкта і предмета дослідження дозволило автору зробити власну наукову ідею цілісною, правильно обґрунтованою, а, відтак, – повно її донести до наукової громадськості, з висловленням відповідних перспективних пропозицій.

Наукова новизна та достовірність положень, висновків та рекомендацій, сформованих в дисертації додатково засвідчили правильність обрання автором теми, показали актуальність науково-теоретичного пошуку, переконливо та об'ємно доведені в роботі, із залученням відповідних дослідницьких прийомів, оптимальним вибором необхідних для дослідження засобів. Визначальною особливістю роботи, що вказує на скрупульозний фаховий рівень підходу до розкриття теми, глибоку наукову виваженість і зрілість рефлексії автора, є ретельний розгляд ним історіографії досліджуваної проблеми, що супроводжується двома важливими методологічними зрізами: через детальне філософсько-правове та теоретико-прикладне обґрунтування розвитку онтологічної та гносеологічної ідей в історичному просторі розвитку людської цивілізації.

Бачиться, що особливо важливого значення мають в роботі концептуально нові в прикладному сенсі положення та висновки, одержані здобувачем. У змістовному плані це важливі філософсько-методологічні узагальнення, зокрема, онтологічного рівня: а) юридична реальність постає як постійно існуюча у бутті система *jus*, на базі якої і має формуватися у суспільстві результат її пізнання (підрозділ 4.1); б) основне призначення права – виступити одним із законів буття, який покликаний підтримувати баланс інтересів екзистенцій в суспільстві (підрозділ 4.2); в) невідповідність між «юс»

та «лекс» є основним генератором постійних суперечностей та соціальних вибухів в кожному суспільстві (підрозділ 4.3).

1. Як якісно позитивний момент слід відзначити те, що в роботі при здійсненні дослідження юридичної реальності застосовано авторський методологічний апарат (а саме, онтогносеологію), що науково точно відповідає окресленій в роботі проблематиці.

2. Іншим позитивним моментом дисертації є те, що її автором подано сучасне теоретичне узагальнення та нове вирішення важливої наукової проблеми, що виявляється у комплексному філософсько-методологічному дослідженні формування та розвитку юридичної реальності з виробленням її сучасної концепції.

3. Позитивним є й те, що виконана дисертантом пройшла апробацію, що підтверджується відповідними документами про впровадження в навчальний процес, дослідну роботу, наукову та практичну діяльність.

4. Автореферат повною мірою відповідає змісту самої дисертації та оформлений відповідно до вимог, що висуваються до такого виду наукових робіт.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційної роботи опубліковані у кількості, що відповідає встановленим МОН України нормативним вимогам і підтверджує більш ніж належне оприлюднення результатів наукової праці автора. Так, за темою дослідження було видано 29 статей у наукових фахових виданнях України (12 із яких включені до всесвітньовідомих міжнародних наукометричних баз) та інших держав. Крім цього апробація була додатково здійснена й в інших публікаціях (2 нефахових правових журналах, 16 опублікованих тезах виступів на наукових конференціях, 1 колективній монографії). Також за підсумками дослідження була видана окрема монографія, що висвітлює основний зміст положень та висновків дисертації.

Слід особливо відзначити і те, що в дисертації дотримано науковий стиль та виважений характер наукової термінології.

Разом з тим, як і в будь-якій творчій роботі, у дисертаційному дослідженні Бернюкова А.М. залишається поле для наукової дискусії. Так, бачиться за необхідне висловити деякі зауваження та побажання дисертантові, врахування яких може стати в нагоді, зокрема, й у подальших його дослідженнях подібних складних філософсько-правових об'єктів, як і у випадку з юридичною реальністю:

1. Обгрунтовуючи свій предмет дослідження – юридичну реальність як онтогносеологічну форма існування права у філософсько-методологічному вимірі, автору варто було б більше уваги приділити аналізу поняття «філософсько-методологічний вимір», як важливій характеристиці буття індивідуума, що постійно перебуває не просто в процесі пізнання, а саме осмисленого засвоєння дійсності, тим самим принципово показавши Людину як дійсний Суб'єкт існуючого Універсуму. Також недостатньо повно в контексті всього дослідження виступає диференційованим інше ключове поняття «правова реальність».

2. Зважаючи на те, що ґрунтовне дослідження окреслених у роботі питань потребує докладного з'ясування сутності терміну «юридична реальність», не зовсім зрозумілою є позиція автора при застосуванні даного поняття в глобальному плані процесу світотворення. Не завжди розкриваються специфіка права як закону буття в порівнянні з фізичними силами космосу. Але якщо дисертант вбачає між ними відмінності, то як саме перша зазначена онтоконстанта співвідноситься з другою?

3. Здійснюючи наголос на аналізі ірраціональних аспектів впливу на гносеологічний результат процесу правопізнання, дисертанту варто було б не применшувати значення і «зовнішніх» герменевтичних чинників, які діють в умовах існування інтерпретатора у юридичній реальності.

4. Крім того, хочеться побажати дисертанту й ще більш критичного ставлення до деяких новомодних постмодерністських положень про співвідношення позитивного та природного права, які ще часто зустрічаються в сучасній як вітчизняній, так і зарубіжній літературі, що, відкидаючи метафізичні погляди на ці поняття, характерно відтворюють т.з.

інтегративістську позицію, тим самим жорстко заперечуючи самостійність існування «юс» та «лекс».

5. З огляду на підняту автором проблематику, робота виграла б, якби дисертант приділив значно більше уваги співвідношенню понять «правова» та «юридична» реальність.

6. На жаль, автором в роботі не здійснено вичерпної диференціації усіх ступенів юридичної реальності, зокрема тих, що ще виникнуть в перспективі. І в цьому плані була б цікавою точка зору дисертанта на характер дії майбутніх рівнів правової дійсності, які чекають на людство попереду. Бачиться, що саме такий підхід дозволив би Бернюкову А.М. більш вичерпно встановити усю глибину механізму функціонування юридичної реальності.

7. Як вбачається зі змісту підрозділу 5.2. дисертаційної роботи, автор аналізує можливість алгоритмізації процесу правоінтерпретації. І цей задум є правильним: адже формалізація дії суб'єкта, який перебуває в процесі юридичного осмислення здатна істотно інтенсифікувати гносеологічну працю, а відтак, й зменшити кількість помилок, зробити прозорішим сам хід розуміння, тлумачення та застосування норм. У зв'язку з цим варто було б більш детально зупинитися на даному питанні, якомога ширше розкривши його. Зокрема, у частині умов та особливостей запровадження такого механізму в правозастосовну практику, в діяльності правоохоронних органів, скажімо, суду, а також, відповідно, закцентувати при цьому увагу на проблемі суттєвого звуження можливостей орієнтування на неправу.

8. Окрім того, наукова праця дисертанта ще більше б виграла, у випадку, якби в сучасний контекст філософсько-правового поняття «юридична реальність» автор ввів аналіз співвідношення потенційно можливих інших форм існування права у нашому бутті.

9. Очевидно і те, що робота суттєво виграла б, якби дисертант в якості додатків до основного тексту дисертації запропонував свої зміни чи доповнення до діючих на сьогодні норм законів або проекти нових, в частинні вдосконалення правозастосування в нашій державі. Адже слід врахувати, що в

дисертаційному дослідженні матеріал для відповідних законодавчих розробок є достатнім.

Попри це, слід ще раз зауважити, що вищенаведені зауваження не зменшують наукової новизни проведеного Бернюковим А.М. дисертаційного дослідження, його теоретичної цінності чи практичної значущості, а наводяться головним чином для їх врахування в майбутній науковій праці автора.

Отже, в якості основного підсумку, можна зазначити, що зміст дисертації, виконаної на тему «Юридична реальність як онтогносеологічна форма існування права (філософсько-методологічний аналіз)» відповідає спеціальності 12.00.12, є самостійним завершеним фундаментальним дослідженням, в якому отримані результати, що в своїй сукупності вирішують важливу конкретну теоретико-практичну проблему, яка має істотне методологічне значення для розвитку філософсько-правової науки. За структурою, змістом, висновками, пропозиціями та рекомендаціями дана праця повною мірою відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, що ставляться до робіт на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, а також п.п. 9,10,12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України за № 567 від 24.07.2013 р., а її автор – Бернюков Анатолій Миколайович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

д.ю.н., професор,
завідувач кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
Заслужений юрист України

 С.С. Сливка

Підпис засвідчує
Вчений секретар
НУ «Львівська політехніка»

 Р.Б. Брилинський